

УДК 316.658-057.875:355.4:378.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.37>

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Оксана Зелена

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
факультет історії, педагогіки та психології,
кафедра філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного
вул. Івана Франка, 26, 82100, м. Дрогобич, Україна*

У статті вивчається питання впливу університетської спільноти на громадянську, волонтерську та іншу соціальну активність студентства в умовах війни. Дослідження побудоване на основі емпіричних даних за результатами трьох хвиль соціологічного опитування здобувачів освітнього ступеня бакалавра першого року навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (лютий – березень 2023, лютий – березень 2024, березень 2025 рр.), які містили питання громадянської ідентичності, участі у волонтерській та громадській діяльності, зацікавленості політикою тощо. Установлено, що абсолютна більшість студентів відчула підвищення гордості за своє українське громадянство під впливом війни. Показано, що первинна ідентичність молоді суттєво змінилася: якщо на початку війни значна частка першокурсників ототожнювала себе передусім зі своєю національністю, то в наступні роки домінантною стала ідентифікація себе громадянином України. Університетське середовище виявилось особливо дієвим у залученні молоді до волонтерства та культурно-мистецьких ініціатив – ці види активності найчастіше називали студенти як ті, до яких вони доєдналися завдяки університету. Також помітну роль відіграє студентське самоврядування, тоді як участь у суто політичних акціях або молодіжних радах є менш поширеною. Абсолютна більшість першокурсників безпосередньо провадила волонтерську діяльність на підтримку армії, ТрО та переселенців. Водночас інтерес до формальної політики серед студентів за час війни знизився, відповідно, байдужість до політики зросла.

Резюмовано, що університетська спільнота відіграє вагомий роль у вихованні активного громадянина, що особливо важливо в кризові часи. Участь студентів у волонтерських та громадських проєктах під час війни дала їм цінний досвід самоорганізації, взаємодопомоги й лідерства – той соціальний капітал, який стане основою для повоєнного відновлення країни.

Ключові слова: університетська спільнота, студентство, громадянська активність, волонтерство, війна, третя місія університету, соціальний капітал, колективна ефективність.

Університетська спільнота має відігравати ключову роль у створенні середовища, що сприяє вихованню відповідального, свідомого громадянина. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні питання формування громадянської активності молоді набуває особливої важливості. Студентство як активна й мобільна частина суспільства має великий потенціал для участі в суспільно значущих процесах, зокрема у волонтерському русі, інформаційному спротиві, підтримці внутрішньо переміщених осіб і відновленні постраждалих міст та сіл. Саме в умовах війни виявляється реальна здатність закладів вищої освіти не лише надавати знання, а й формувати стійкі цінності, здатність до солідарності, критичного мислення й дії в умовах кризи.

Ба більше, у контексті сучасних демократичних трендів українські університети, окрім навчальної та наукової функції, дедалі більше реалізують «третю місію» – служіння суспільству, використовуючи свій інтелектуальний і організаційний потенціал поза ака-

демічним середовищем задля суспільної користі [1]. Досвід російсько-української війни чітко показує, що роль університетських спільнот як осередків згуртування молоді та її залучення до суспільно корисної діяльності виявилася надзвичайно ефективною через волонтерські програми, просвітницькі проекти, партнерство з громадою тощо.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання формування громадянської активності молоді, як головного соціального капіталу будь-якої держави, завжди зберігає свою актуальність і перебуває у фокусі уваги філософів, соціологів та політологів. Місце і роль освіти в цьому процесі як соціального інституту, а закладу освіти як соціальної організації додає вагомості цій проблемі, особливо в умовах війни. Теоретична основа громадянського виховання в закладах освіти закладена ще Д. Дьюї [2], А. Астіном [3], Р. Патнамом [4] та ін.

Молодіжну проблематику щодо соціального, політичного та економічного становища молоді, її ролі й впливу на суспільні та державотворчі процеси постійно моніторять фахівці. Зокрема, молодь є об'єктом емпіричних досліджень фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центру Разумкова [5], групи «Рейтинг» [6], Інститут демографії НАНУ [7], агенції Info Sapiens [8] та ін. Поряд із регулярними опитуваннями, які забезпечують системні зрізи настроїв молоді, академічні дослідження зосереджуються на глибинному аналізі її соціальної та політичної активності під час війни. Зокрема, соціологиня О. Піменова вивчала особливості соціальної активності студентської молоді в умовах війни [9]. Волонтерські ініціативи українських університетів в умовах війни аналізувала Т. Сидорук [10]. А. Гарашова комплексно досліджувала молодь України в контексті війни, відбудови країни та її майбутнього [11]. Особливості соціалізації студентської молоді в умовах війни розкрив Ю. Павлов [12]. Раніше авторкою цієї розвідки у співавторстві з І. Мірчук опубліковано низку статей, присвячених впливу війни на громадянську ідентичність, громадянську позицію та геополітичні настрої молоді, бачення свого майбутнього та майбутнього України [13–15].

Постановка проблеми. Нашу розвідку вибудовуємо в контексті низки концепцій громадянської освіти щодо впливу соціального середовища (у цьому разі – університетського середовища) на формування громадянських якостей молоді. Власне, американський філософ Д. Дьюї вважає, що навчальний заклад моделює демократичне суспільство в мініатюрі та виховує громадянські чесноти через спільну діяльність [2]. Автор теорії студентської залученості А. Астін стверджує, що чим більше студент включений у життя університету (академічне і позанавчальне), тим ширше розкривається його особистісний потенціал і формується активна позиція [3]. Нарешті, згідно з визначенням соціального капіталу та колективної ефективності громад американського політолога Р. Патнама, повертає увагу думка вченого, що тісні мережі довіри і взаємодопомоги в спільноті (у студентському колективі) значно підвищують спроможність до спільних дій [4]. У сучасному українському кейсі війна стала перевіркою суспільної спроможності та злагодженості, а студентські громади продемонстрували високий рівень колективної ефективності та самоорганізації для допомоги армії.

Мета статті – на основі емпіричних даних дослідити, яку роль відіграла належність до університетської спільноти у формуванні громадянської активності студентів в умовах війни. Під громадянською активністю розуміємо залученість до волонтерської допомоги, участь у студентському самоврядуванні, просвітницьких, культурних, благодійних заходах, молодіжних організаціях, зацікавленість у суспільно-політичному житті тощо. Гіпотеза дослідження полягає в тому, що університетське середовище, зокрема під час війни, стає основною платформою соціальної залученості студентів.

Основою емпіричного аналізу стали результати трьох хвиль соціологічного дослідження «Соціологічний портрет першокурсника в умовах війни», проведеного в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. Опитування проводили онлайн серед студентів першого курсу денної форми навчання в такі періоди: 25 лютого – 12 березня 2023 р., 20 лютого – 5 березня 2024 р., 12–31 березня 2025 р. Опитувальник розроблено дослідницькою групою соціологічної навчально-наукової лабораторії університету та він містив чотири тематичні блоки: проблеми якості освіти та академічної доброчесності в університеті; психоемоційний стан молоді під час війни, їхні уявлення щодо майбутнього України та власного майбутнього; громадсько-політичний блок; міграційні настрої та плани на майбутнє. В анкету включено низку запитань, сформульованих фахівцями Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та використаних у дослідженні «Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід – опитування в західних та центральних регіонах» [16].

Вікова група респондентів – молодь 17–19 років. Під час першої хвилі методом випадкової вибірки опитано 410 студентів першого курсу, другою хвилею до анкетування залучено 338 першокурсників університету, обсяг вибірки 2025 р. – 322 респонденти.

Отримані дані з громадсько-політичного блоку анкети взято за основу цієї розвідки. Питання стосувалися моніторингу рівня громадянської ідентичності, аналізу форм соціальної активності, реальної участі в інституціях громадянського суспільства, волонтерської діяльності студентів та зацікавленості молоддю політикою.

Слід зазначити, що дослідження є локальним (на прикладі одного університету на заході України) і стосується студентів лише першого курсу, які вступили на навчання вже в умовах воєнного часу. Отримані результати не претендують на репрезентацію для всієї студентської молоді України, однак можуть бути використані для зіставлення з висновками інших національних опитувань та експертних спостережень щодо активізації молоді у 2022–2025 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження розпочнемо з вивчення зміни рівня громадянської ідентичності студентів під впливом війни. Можна стверджувати, що війна переважно консолідувала громадянську ідентичність молодого покоління. Аналіз відповідей запитання «Чи вплинула війна на формування Вашої громадянської ідентичності?» показує, що абсолютна більшість респондентів обрала варіант «Я став/ла більше пишатися, що є громадянином/кою України» – у 2023 році відсоток таких був найвищим – 91,7 %, і перебував на відносно високому рівні від 77,7 % до 81,1 % у 2024–2025 рр. (див. рис. 1). Такі результати корелюються з даними, отриманими соціологічною службою Центру Разумкова, згідно з якими гордість за громадянство у 2023 р. сягнула 88,5 %, а у 2024 р. – 87,9 % [5]. Незначне відхилення від загальнонаціональних даних можна пояснити меншою вибіркою вужчої вікової категорії респондентів (17–19 років), а також значною часткою відповідей, що припадає на запитання «Я не відчув/ла жодних змін у моїй приналежності до громадянської спільноти», яке охоплює як осіб, що від початку мали позитивне ставлення й не зазнали змін, так і тих, хто зберігає первинно негативне сприйняття.

Емпіричні дані також засвідчують зміни й у тому, як студенти визначають свою «першочергову ідентичність» (див. рис. 2). Розподіл відповідей першокурсників на питання «Ким ви себе насамперед відчуваєте?» за 2023, 2024 та 2025 роки. Ще на початку 2023 р. найбільш поширеною була етнокультурна самоідентифікація: 52,1 % студентів зазначили, що передусім відчувають себе «представником своєї національності», тоді як «громадянином України» себе насамперед назвали 42,5 % опитаних. Тобто навіть у лютому – березні

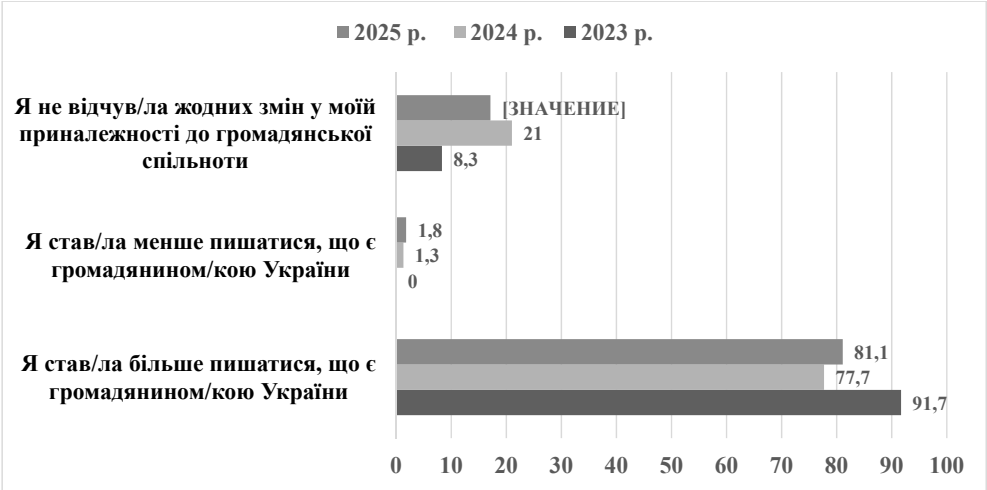

Рис. 1. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «Чи вплинула війна на формування Вашої громадянської ідентичності?».

Джерело: Укладено авторкою на основі даних трьох хвиль дослідження загального масиву (2023–2025 рр.)

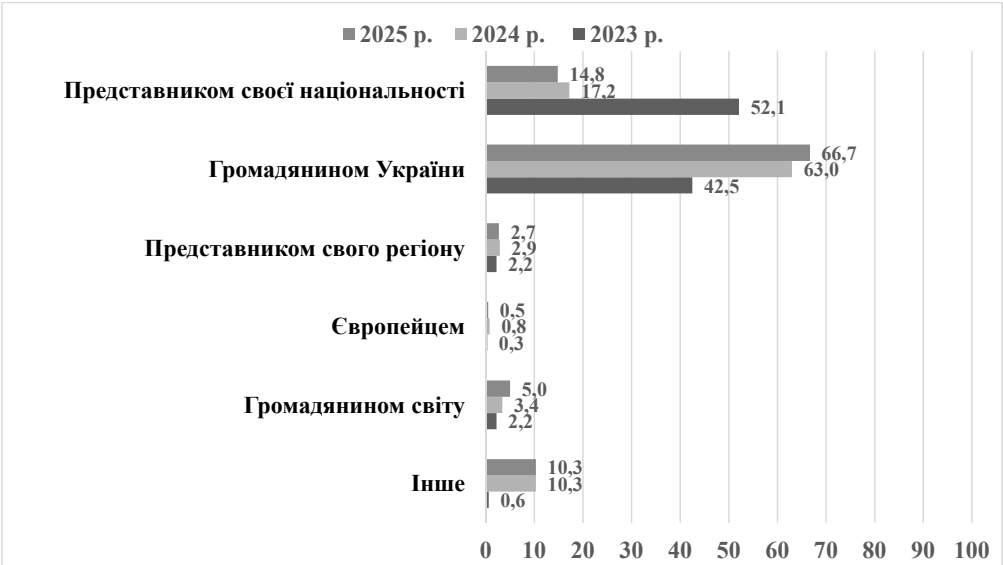

Рис. 2. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «Ким ви себе насамперед відчуваєте?»

Джерело: Укладено авторкою на основі даних трьох хвиль дослідження загального масиву (2023–2025 рр.)

2023 р., після року війни, для значної частини молоді ще зберігалася дихотомія національної чи громадянської ідентичності. Проте вже за рік картина різко змінилася: у 2024–2025 рр. 63 % та 66 % першокурсників на перше місце ставлять свою ідентичність громадянина України, і тільки 17,2 % та 14,8 % – представника національності відповідно. Таке переформатування ідентичностей може свідчити, що держава, як політична інституція, для студентів стала гарантом існування українців як спільноти.

Важливим складником дослідження є визначення видів соціальної активності студентів, які вони пов'язують зі своєю належністю до університетської спільноти, тобто в чому саме університет стимулював чи полегшував їх участь (див. рис. 3).

Згідно з відповідями першокурсників на запитання з можливістю множинного вибору: «На вашу думку, залучення до яких видів соціальної активності сприяє ваша належність до нашої університетської спільноти?», волонтерство та участь у студентському самоврядуванні активно обирали студенти за всі три роки проведення опитувань, з максимальними значеннями в 2023 р. Примітно, що у 2024–2025 рр. у список лідерів додалася та закріпилася участь у культурно-мистецьких заходах, отримавши майже 30 %. Така ситуація простежується з науково-освітніми заходами, що аналогічно становить 11,2 % та 7,2 % за результатами другої та третьої хвиль опитувань. Це можна пояснити тим, що на початок навчального 2023 р. будь-які розважальні чи культурні події майже не проводились або мали волонтерський характер. Поступово Університет адаптувався до життя під час війни, почали відновлюватися традиційні свята, конкурси, вечори, головню з патріотичним ухилом [17].

Окремо проаналізуємо показник фактичної участі першокурсників у волонтерській діяльності Дані дослідження демонструють дуже високий та стабільний рівень залученості:

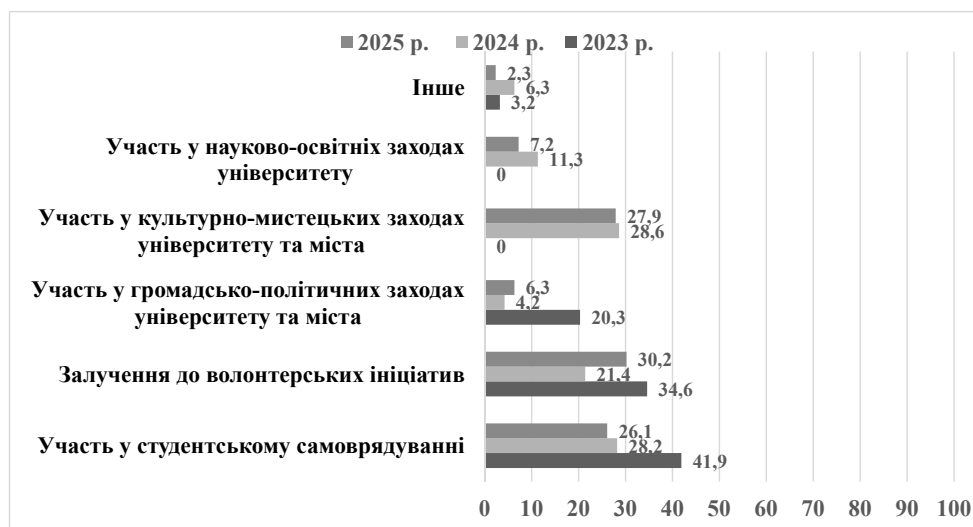

Рис. 3. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «На вашу думку, залучення до яких видів соціальної активності сприяє ваша належність до нашої університетської спільноти?»

Джерело: Укладено авторкою на основі даних трьох хвиль дослідження загального масиву (2023–2025 рр.)

у 2023–2025 рр. до 60 % респондентів відповіли «Так, допомагав/ла фізично або/та фінансово» протягом останнього року, і близько 20 % планують долучитися до волонтерства (див. рис. 4).

Слід зауважити, що такі дані не цілком збігаються з результатами досліджень, проведених UNFPA серед молоді України у 2023 та 2024 рр. За даними опитування, сума тих, хто волонтерив протягом останніх 12 місяців, і тих, хто займався протягом останніх 12 місяців і раніше, становить 42 % та 51 % відповідно. Власне, високий рівень залучення до волонтерства серед опитаних нами першокурсників можна пояснити інституційним впливом Університету, коли волонтерська діяльність реалізується системно й організовано. Як приклад, благодійна студентська ініціатива «Франко-дрон», яка стартувала в ДДПУ імені Івана Франка ще в березні 2023 року й стала частиною великого волонтерського руху за підтримки керівництва ЗВО [18].

Якщо громадянська активність в умовах війни є популярною серед молоді, то інтерес до політики помітно спадає (див. рис. 5). У 2023 р. аж 88,6 % студентів першокурсників зазначили, що цікавляться політикою тією чи іншою мірою (29,2 % – «дуже цікавлюсь», 59,4 % – «скоріше цікавлюсь»). Такі результати можемо пояснити згуртованістю суспільства на тлі вторгнення: політичні новини, дії влади, міжнародна підтримка – усе це було в центрі уваги навіть молодих людей, які щойно закінчили школу.

Однак у 2024 році інтерес відчутно знизився, бо лише 14,7 % продовжували дуже цікавитися політикою, 45,4 % – скоріше цікавилися; натомість зросла частка пасивно налаштованих (34,5 % «скоріше не цікавлюсь» проти 8,9 % торік). У 2025 р. ця тенденція посилюється: сумарно 50,9 % виявили інтерес, інша половина – байдужість (36,9 % + 12,2 %). Так, за три роки війни політична зацікавленість студентської молоді суттєво знизилася. Така ситуація більш ніж очевидна, бо перші два роки українське суспільство було максимально мобілізоване: хтось воював, а хтось працював на швидку перемогу в тилу. Далі

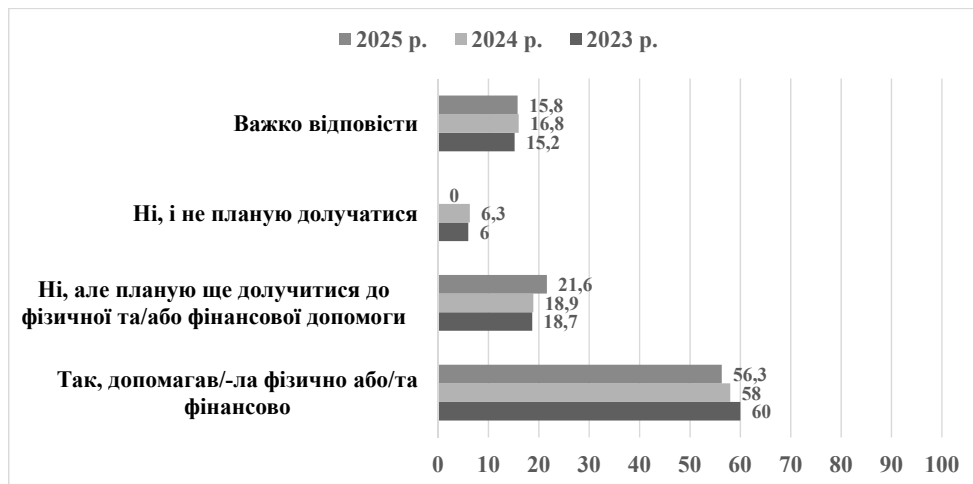

Рис. 4. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «Чи залучені Ви до волонтерської допомоги армії / ТРО / іншим тимчасово переміщеним особам?»

Джерело: Укладено авторкою на основі даних трьох хвиль дослідження загального масиву (2023–2025 рр.)

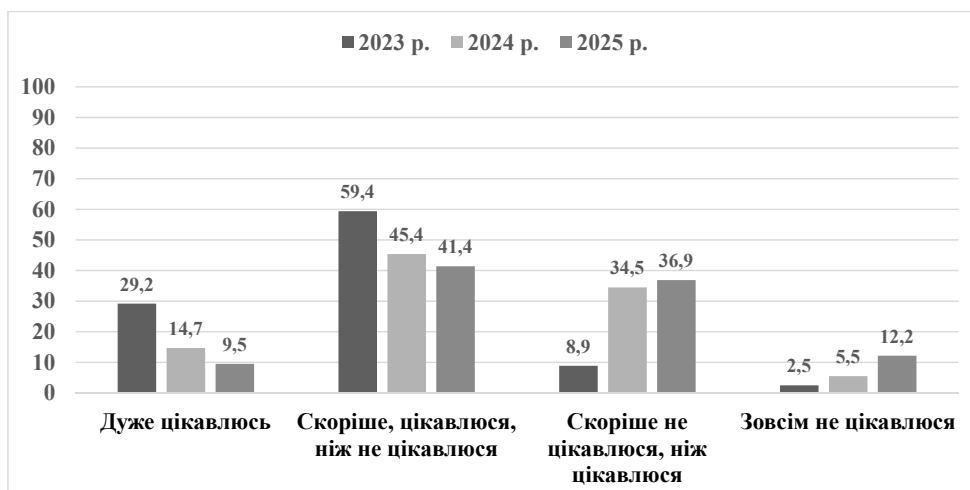

Рис. 5. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «Чи цікавитеся ви політикою?».

Джерело: Укладено авторкою на основі даних трьох хвиль дослідження загального масиву (2023–2025 рр.)

почала спрацьовувати втома та виснаження від війни та політики. Молодь намагається жити попри війну, а також варто врахувати, що значна частина нинішніх першокурсників – це підлітки, яким було 14–16 років на початку війни; вони ще не є виборцями й природно мало цікавляться політикою.

Для розуміння, де саме зосереджується громадянська активність студентства, у 2025 р. в опитувальник додано таке запитання: «У діяльності яких інститутів громадянського суспільства Ви брали участь за останній рік?», % (див. рис. 6). Згідно з результатами, третина від опитаних студентів (31,5 %) відповіли, що ніде не брали участі впродовж останнього року. Найбільший відсоток участі припав на органи студентського або шкільного самоврядування – 26,6 %. Друге місце – волонтерські організації та ініціативи (11,7 %).

Далі розмістилися позиції організації, пов'язані з освітою, наукою, мистецтвом, музикою (9 %), а також спортивні організації (7,7 %). Решта інституцій демонструють дуже низький рівень залучення студентів. Загалом, цей розподіл дає нам змогу припустити, що студентська молодь реалізує свою активність переважно через неформальні об'єднання або структурні підрозділи університетів (самоврядування, спортивні секції, волонтерські осередки). Участь у класичних громадських організаціях чи політичних партіях поки що маргінальна.

Висновки. Результати цього дослідження вказують на важливу роль університетської спільноти у формуванні громадянської активності студентської молоді під час війни. Університет став центром консолідації, що об'єднав студентів навколо спільних цінностей та конкретних дій на благо суспільства.

Під впливом війни студентська молодь продемонструвала безпрецедентний рівень патріотизму й готовності до волонтерства. Більшість першокурсників відчула зростання гордості за Україну та визначила свою ідентичність через належність до українського громадянства. Абсолютна більшість брала участь або прагне долучитися до волонтерської допомоги фронту чи постраждалим.

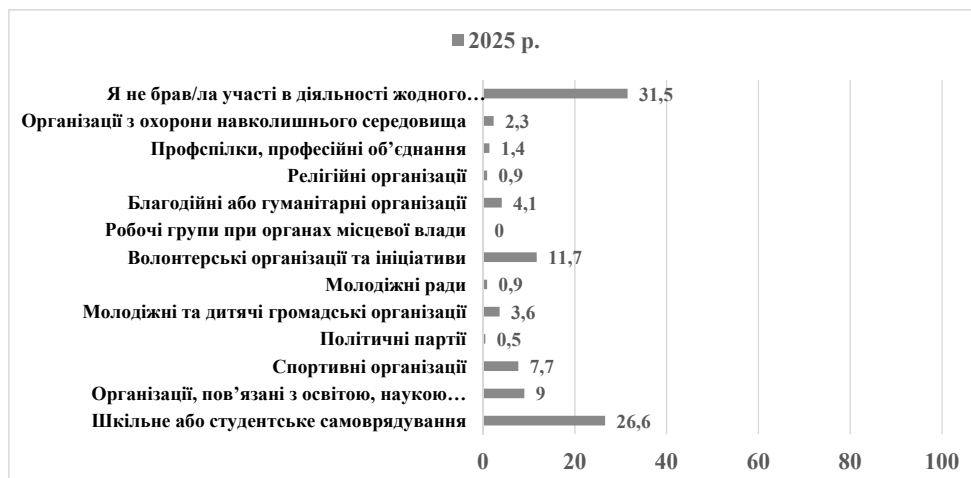

Рис. 6. Розподіл відповідей (%) респондентів на запитання «У діяльності яких інститутів громадянського суспільства ви брали участь за останній рік?»

Джерело: Укладено авторкою на основі даних третьої хвилі дослідження загального масиву

Найбільше вплив університетської спільноти проявився в залученні студентів до волонтерства та культурно-просвітницьких ініціатив (благодійні акції, творчі заходи на підтримку військових). Також значна частка студентів включилася в студентське самоврядування, що, сподіваємося, дає змогу формувати лідерські якості. Натомість, участь у формальних політичних структурах чи громадських організаціях є найнижчою – студентська активність переважно зосередилася всередині університету.

Дозволимо собі зауважити, що досвід українських університетів в умовах війни (2022–2025 рр.) може слугувати прикладом, як академічна спільнота здатна згуртувати молодь перед обличчям надзвичайних викликів. Студенти-добровольці, студентські лідери, молодіжні ініціативи – усе це стало невід'ємною частиною загальнонародного опору й наближення перемоги. Університети мають продовжувати бути для молоді опорою, середовищем для зростання та співпраці вже в мирний час, щоб зберегти той рівень громадянської активності, що загартувався у час війни, і спрямувати його на творення нової успішної України.

Список використаної літератури

1. Що таке третя місія університетів і чому вона важлива в час війни? Український католицький університет. 2024, 17 жовтня. URL: <https://surl.li/wsijal> (дата звернення: 24.07.2025).
2. Sikandar A. John Dewey and His Philosophy of Education. Journal of Education and Educational Development. Vol. 2 No. 2. 2015. 191–201 pp.
3. Astin A. W. Student involvement: A developmental theory for higher education. Journal of College Student Development. 1984. 40(5), 518–529.
4. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy. 1995, 6 (1): 65–78.

5. День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни. Загальнонаціональне опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 8 по 15 серпня 2024 року. URL: <https://surl.li/dswikq> (дата звернення: 24.07.2025).
6. Результати опитування Соціологічної групи «Рейтинг». Комплексне дослідження: Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. 21.02.2023. URL: <https://surl.lu/cneniv> (дата звернення: 24.07.2025).
7. «Між бажанням і дією є велика різниця»: Лібанова про бажання 80 % молоді виїхати за кордон. Українські національні новини. Київ, 17 вересня 2024. URL: <https://surl.li/dfzeuf> (дата звернення: 24.07.2025).
8. Костюченко Т., Волосевич І., Info Sapiens. Вплив війни на молодь в Україні. Дослідницька агенція Info Sapiens, 2024, 83 с.
9. Піменова О. Соціальна активність студентської молоді: особливості розвитку в умовах війни. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2025. № 2 (65). С. 190–199.
10. Сидорук Т. Волонтерські ініціативи українських ЗВО в умовах повномасштабної російсько-української війни. Аналітична записка. Острог, 2024. 31 с.
11. Гарашова, А. Молодь України: війна, відбудова та відповідальність за майбутнє. Українська молодь. 2024, серпень, 15. URL: https://www.ukrmol.kiev.ua/2024/08/blog-post_92.html (дата звернення: 25.07.2025).
12. Павлов Ю. Особливості соціалізації студентської молоді в умовах війни: проблеми та перспективи. Перспективи. Соціально-політичний журнал № 1, 2025. С. 154–162.
13. Зелена О. Динаміка настроїв студентської молоді в умовах війни щодо майбутнього України (2022–2024) (за результатами соціологічного моніторингу). Axis Europe, 6, 2025, 164–175.
14. Зелена О. Я., Мірчук І. Л. Громадянська ідентичність студентської молоді під час війни (кейс Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка). Регіональні студії. 2023. № 34. С. 12–17.
15. Зелена О., Мірчук І. Вплив війни на громадянську позицію та геополітичні настрої студентської молоді в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Вип. 43. С. 264–274.
16. Самопочуття українців під час війни: емоції, очікування, особистий досвід – опитування у західних та центральних регіонах. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 7 червня 2022. URL: <https://surl.lu/nqddjg> (дата звернення: 24.07.2025).
17. Думич В. Волонтерська діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2024. Серія Історія, 15/57. С. 113–123.
18. Підтримка воїнів: університет зібрав кошти на чергову партію FPV-дронів для ЗСУ. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. URL: <https://surl.cc/vzlrpg> (дата звернення: 25.07.2025).

THE ROLE OF THE UNIVERSITY COMMUNITY IN SHAPING STUDENTS' CIVIC ENGAGEMENT DURING THE WAR

Oksana Zelena

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Faculty of History, Pedagogy, and Psychology, Department of Philosophy, Sociology,
and Political Science named after Professor Valeriy Skotny
Ivan Franko Str., 24, 82100, Drohobych, Ukraine*

The article examines the influence of the university community on students' civic, volunteer, and other social activities during wartime. The study is based on empirical data obtained from three waves of a sociological survey conducted among first-year bachelor's degree students at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. (February–March 2023, February–March 2024, March 2025). The survey included questions on civic identity, participation in volunteer and public activities, interest in politics, and related topics. It was found that the overwhelming majority of students experienced an increase in pride for their Ukrainian citizenship under the impact of the war. It is shown that the primary identity of young people has significantly changed: while at the beginning of the war a considerable share of first-year students identified themselves primarily with their nationality, in the following years the dominant self-identification became that of being a citizen of Ukraine. The university environment proved to be particularly effective in engaging young people in volunteering and cultural-art initiatives. Student self-government also plays a noticeable role, whereas participation in purely political actions or youth councils is less common. The vast majority of first-year students were directly engaged in volunteer activities in support of the Armed Forces of Ukraine, the Territorial Defense Forces, and internally displaced persons. At the same time, interest in formal politics among students decreased during the war, and indifference to politics increased.

It is concluded that the university community plays a significant role in fostering active citizenship, especially in times of crisis. Students' participation in volunteer and community projects during the war provided them with valuable experience in self-organization, mutual assistance, and leadership – the social capital that will serve as a foundation for the country's post-war recovery.

Key words: university community, students, civic engagement, volunteering, war, third mission of the university, social capital, collective efficacy.